

3. Prohrama seredn'oyi zahal'noosvitn'oyi shkoly 1-4 klasy, K.: Osvita, 2004;
4. Suchasna ukrayins'ka literaturna mova: pidruchnyk / Za red. A. P. Hryshhenka]. – K. : Vyshha shkola, 1997. – S. 320-365.;
5. Suchasna ukrayins'ka mova : pidruchnyk / Za red. O. D. Ponomariv, V.V. Rizun, L.Yu. Shevchenko ta in. / Za red. O.D. Ponomareva. - 4-te vyd. - K. : Lybid', 008. - 488 s.

The article covers a linguistic analysis of the scientific and theoretical approaches to the problem of formation of school knowledge and skills of word formation in pupils with severe speech disorders. The authors analyze the data and determine of linguistic sources and determined major linguistic concepts that constitute the scientific basis for the study of word formation: morpheme, derivation, derivational model, word meaning, etc. On the basis of this analysis it is planned to realise research targets that are addressed to solving some of the didactic and overcoming tasks and to improving the quality of language education of pupils of schools for children with severe speech disorders.

Keywords: word formation; derivation; students with severe speech disorders; school knowledge and skills.

Отримано 1.9.2014

УДК 372. 461

О.М. Ткач

МЕТОДИКА ВИВЧЕННЯ СЕМАНТИЧНИХ ПОЛІВ СЛІВ У ДІТЕЙ З ТПМ СЕРЕДНЬОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті висвітлені теоретичні та методологічні підходи до побудови методики обстеження сформованості семантичних полів слів на основі вільних та керованих асоціацій, створення асоціативних рядів на основі зоровими та слухових стимулів та вивчення асоціацій, що виникають при сприйманні вже знайомого програмового матеріалу для дітей 5-х – 7-х класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей з тпм. Визначене підґрунтя для відбору завдань до запропонованої методики, описаний дидактичний матеріал та умови проведення дослідження.

Ключові слова: семантичне ядро, периферія семантичного поля, асоціативні ряди, вільні та керовані асоціації, блоки завдань, субтести, бальна оцінка.

В статье описаны теоретические и методологические подходы к построению методики обследования сформированности семантических полей слов на основы свободных и направленных ассоциаций, формирования ассоциативных связей на основе зрительных и слуховых стимулов, а также изучение ассоциаций, которые возникают при восприятии уже знакомого программного материала для детей 5-7-го классов специальных общеобразовательных школ для детей с ТНР. Определена основа для отбора заданий к вышеупомянутой методике, описан дидактический материал и условия проведения исследования.

Ключевые слова: семантическое ядро, периферия семантического поля, свободные и направленные ассоциации, блоки заданий, субтесты, бальная оценка.

Формування семантичних полів слів у дітей з ТПМ і досі залишається недостатньо вивченим процесом. Особливо гаряча дискусія точиться стосовно методів їх вивчення. Прихильники думки, яка панує серед відомих філологів та лінгвістів (І. Бодуен де Картенъє, Ф. де Сосюр, Л.Щерба, А. Булаховський, М. Плющ), про те що вивчення семантичних полів варто базувати на програмовому матеріалі наполягають на чіткому описі рівня засвоєння окремої лексичної або граматичної категорії чи поняття та можливості виразити цей рівень числовим еквівалентом.

Серед нейропсихологів та психолінгвістів (А.Лурія, А. Бизюк, Т.Визель, В. Петренко, М.Фрумкіна) панує думка про те, що тільки вільні та спеціально керовані асоціації досліджені з опорою на зорові чи слухові стимули можуть дати нам уявлення про межі семантичних полів, наповнення їх ядер та периферії. А оцінка цих показників має бути не тільки кількісною але і якісною.

Розробляючи методику для констатувального експерименту ми спробували поєднати різні підходи для якомога глибшого та ґрунтовнішого вивчення рівня сформованості семантичних полів слів у дітей середнього шкільного віку з ТПМ.

Проаналізувавши велику кількість завдань та комплексних методик нами було сформовано загальну модель діагностичної методики, зміст завдань для дослідження семантичного поля, визначено критерії кількісного та якісного оцінювання результатів виконання завдань субтестів. Зокрема, усі завдання що увійшли до діагностичної методики були згруповані у три блоки кожен з яких включив 7 субтестів, у загальному нами було підібрано 21 завдання.

Перший діагностичний блок направлений на вивчення семантичного ядра та периферії. Всі завдання були послідовно розташовані за ступенем важкості та передбачали обмеження часу для їх виконання. Більшість відповідей мали усну та письмову форму викладу результатів

діяльності дитини та направлені на визначення кількісних та якісних показників семантичного ядра та периферії. Стимульний матеріал для вищезгаданих субтестів був малюнковим чи передбачав роботу з індивідуальними картками. Другий блок завдань направлений на вивчення вільних та направлених (керованих) асоціацій у межах семантичного поля. Відповіді на запитання субтестів передбачалися переважно усні, а тому проведення експерименту викликало необхідність використання аудіоапаратури. Це значно пришвидшило обробку отриманих даних. Стимульним матеріалом до цього блоку субтестів був друкований вербальний матеріал, таблиці та блок-схеми. Завдання використовувалися для визначення кількісних та якісних показників семантичного ядра та периферії у спеціально створених умовах (тиша, відсутність яскравих зорових і слухових стимулів, максимальне розслаблення дитини). Третій діагностичний блок направлений на вивчення системних зв'язків у межах семантичного поля і складався із 7 завдань де використано як малюнковий так і мовленнєвий стимульний матеріал. Послідовність виконання субтестів відповідає послідовності засвоєння шкільної програми дітьми з ТПМ середнього шкільного віку та передбачає різні варіанти завдань для дітей 5-х, 6-х та 7- класів.

В основу формування **першого блоку** діагностичної методики були покладені наукові дослідження, що стосувалися структури семантичних полів слів. А саме, А.А. Леонтьєва, який визначаючи найбільш вживані у висловлюваннях слова та їх поєднання і вивчаючи їх спільні ознаки з поняттям що тлумачиться, дослідив наявність стійких та ситуативних зв'язків, що і започаткували розвиток теорії про семантичне ядро та периферію. Дослідження Дж. Лакоффа, що стосувалися закономірностей підпорядкування компонентів семантичного поля окремій групі слів, що несуть у собі кумулятивне значення всього повідомлення, а інші служать для його уточнення, перенесення у іншу площину виміру чи несуть емоційну складову. Однак провідними у прийнятті рішення про ті субтести, що увійдуть до I блоку стали нейропсихологічні дослідження К.Л. Полонської та А.В. Семеринської. Досліджувані ними закономірності проявів основних та підпорядкованих звуків чи ознак найповніше проявлялися під час аналізу продуктів усної та письмової діяльності дітей як на малюнковому матеріалі так і під час обробки структурованих і деформованих текстів.

Отже перший блок субтестів мав на меті дослідити кількісні та якісні характеристики семантичного ядра та периферії. За основу були вибрані завдання нейропсихологічної методики дослідження К.Полонської та А. Семеринської, окремі варіанти завдань методики перевірки мовленнєвих умінь та навичок у дітей молодшого та середнього шкільного віку О. Лобчук та В. Сохіна, Г. Блінової і А. Малярчук.

Перше завдання: "Складання розповідей за картинками"

Дитині на вибір пропонувалися 3 серії картинок (фото), що

тематично об'єднані. Для вивчення були обрані сфери: "Я – особистість", взаємозв'язок з сім'єю "Я і моя сім'я" та з соціумом "Я - соціум". Зокрема для вивчення сфери "Я – особистість" дітям пропонували фото "Хворий хлопчик", "Фотограф" та "Дівчинка з комп'ютером". Для вивчення сфери "Я і моя сім'я" дітям на вибір пропонувалися фото "Макове поле", "Святковий вечір", "Моя маленька сестричка". Соціальна сфера вивчалася на матеріалі шкільних стосунків, дружніх відносин, спільних розваг та відпочинку "1 вересня", "Майбутні кухарі", "Бійка у школі", "Відпочинок у таборі", а також на матеріалі національних традицій та звичаїв "Коляда", "Вертеп", "Ми козацького роду", "Купальська ніч", "Свято урожаю". З кожної серії картинок дитина обирала одну за якою і складала розповідь. Спочатку усно коментувалися зображення чи спогади про власний життєвий досвід, що пригадався при спогляданні зображення. Усна відповідь записувалася на диктофон, її максимальна тривалість 2-3 хвилини. Далі дитині пропонують записати складену розповідь у зошит. Час виконання цієї частини завдання також обмежувався 4-5 хвилинами.

Друге завдання: "Складання розповідей за нечіткими зображеннями"

За основу при розробці цього завдання були взяті окремі завдання з тематичного апперцептивного тесту Г. Мюрера та К. Морган, а також кольорові стимульні зображення (№ 8,9,10) тесту запропонованого Г. Роршахом. Науковою основою для обґрунтування вибору цього завдання стали дослідження В. Шоймана та Т. Ясенєвої про можливості вивчення семантичного ядра та його периферії, а особливо семантичних зв'язків, що виникають при описі чорно-білих та розмитих зображень опосередкованих через власний досвід досліджуваного. На їх думку це виключає момент демонстрації засвоєних мовленнєвих штампів і демонструє внутрішню готовність суб'єкта до висловлювання власних думок.

Школяреві пропонувалося вибрати одне чорно-біле зображення та одну кольорову пляму. На протязі 1 хвилини дитина уважно роздивлялася зображені деталі та використавши фантазію і власний досвід складала усні та письмові розповіді за обраними картинками. Якщо дитина самостійно не змогла розпочати виконання завдання – задавалися навідні запитання. У процесі виконання завдань особлива увага зверталася на послідовність викладу думок, можливості до розгортання ситуації, формування власних умовисновків, особливості використання навідних запитань. На відміну від першого субтесту у другому дитина самостійно визначала тематику висловлювання в залежності від асоціацій, що виникли у неї при спогляданні розмитих малюнків. Це дало можливість не обмежувати свободу у пошуках інтерпретаційних рішень для висвітлення зображеної чи уявної ситуації.

Третє завдання: "Пояснення призначення предмета"

Експериментатор пропонував дитині 12 карток з надрукованими на

них словами, що позначали предмети і об'єкти оточуючого середовища, їх ознаки, а деякі слова характеризували щоденну діяльність людини. Вибір саме цих слів був обумовлений матеріалом з природничого циклу дисциплін, що вивчалися учнями у 4 класі. Завданням дитини було якомога повніша характеристика слова (основні ознаки предмета, його призначення, опис і пояснення дій людей, їх емоційних реакцій).

На обдумування відповіді та пояснення принципу виконання пропонувалася 1 хвилина для кожного запропонованого слова.

Четверте завдання: "Пояснення зв'язку між словами"

В основу розробки цього завдання лягли дослідження М. Аха, Л. С. Виготського та Л. С. Сахарова. Пізніше ці дослідження були продовжені та детально описані їх результати у роботах К. Халлома і Дж. Брунера. Дослідниками було запропоноване завдання, що містило слова-стимули та вже визначені слова-реакції. Завданням ж досліджуваного було визначити можливі умови для поєднання цих слів та запропонувати практичні ситуації, коли ці поєднання доцільно використовувати для пояснення різних природних явищ чи вчинків людей.

Враховавши вік досліджуваних та програмовий матеріал для дітей середнього шкільного віку з ТПМ, нами було запропоновано шість наборів слів на окремих картках (по 2 набори для учнів 5-х, 6-х та 7-х класів). Слова-стимули та слова-реакції відмежовувалися горизонтальною лінією. Досліджуваним пропонувалося логічно пов'язати основне слово зі словами, що знаходились під горизонтальною лінією. Дітей заохочували до повних, розгорнутих відповідей. У тих випадках, коли дитина не змогла самостійно створити зв'язок, їй допомагали навідними запитаннями. Отримані результати записувалися на диктофон.

П'яте завдання: "Відгадування слів за описом"

Різновиди таких завдань зустрічаються як у тестах на загальну обізнаність запропонованих Л. Кондратенко, П. Богуславською та ін. так і в тренінгових збірниках для розвитку інтелекту школярів. Схожі завдання пропонуються і збірниках завдань для вивчення рівня сформованості та розвитку мовленнєвої функції Г. Бліновою і А. Малярчук.

Увага дитини акцентувалася на тому, що вона має відгадати загадку. А саме, за окремо поданими словами здогадатися про слово, яке задумав експериментатор. Після кожного почутого слова дитина намагалася відгадати загадку, при цьому свій здогад вона аргументувала якомога поширенішими реченнями. Експериментатор занотовував відповіді дитини. Додатково відзначалося, якщо для відгадування слова дитина використала менше ніж вісім запропонованих підказок.

Шосте завдання: "Складання речень чи розповідей за запропонованими словами"

В завданні використані елементи корекційної методики

запропонованої Г. Бліною та О. Черпітою для подолання порушень писемного мовлення.

Дитині почергово пред'являлися три картки. На кожній пропонувалася назва майбутнього складнопідрядного чи складносурядного речення та опорні слова до нього. У випадку, коли дитина не змогла використати усі запропоновані слова в одному реченні, їй дозволялося скласти кілька. Однак окремо наголошувалося на тому, що кількість речень має бути якомога меншою, а всі слова обов'язково використаними. Складені речення дитина спочатку промовляла усно, а пізніше записувала їх у зошит. Усні та письмові відповіді оцінювалися окремо.

Сьоме завдання: "Відновлення деформованих текстів"

Завдання сконструйоване на основі окремих завдань із тесту структури інтелекту за Р. Амхтауером та стандартизованої методики вивчення рівня розумового розвитку школярів Е. Замбацьявічене. Мовленнєвий матеріал взятий з дидактичного матеріалу для розвитку усного та писемного мовлення молодших школярів А. Малярчук.

У довільній послідовності дітям пропонувалися три тексти ("Весна", "Незвичайний друг", "Тато") з пропущеними словами. Ознайомившись з ними дитина мала замінити крапки в текстах на слова чи словосполучення, які б логічно завершили висловлювання. Кожне правильно підібране дитиною слово оцінювалося в 2 бали, а словосполучення у 1 бал. Пропуски у текстах, що замінювалися кількома словосполученнями чи окремими реченнями оцінювалися у 0 балів.

Другий діагностичний блок завдань направлений на вивчення вільних та направлених (керованих) асоціацій у межах семантичного поля. Основою для розробки цього блоку завдань стали наукові дослідження О. Лурії, Д. Цветкової, М. Семерницької та ін. Метою даного блоку завдань було вивчення у семантичному ядрі та периферії на підставі аналізу визначення кількісних та якісних характеристик семантичного поля. у спеціально створених умовах дослідження та на матеріалі вільних асоціацій.

Перше завдання: "Називання першого слова, що спало на думку"

Це завдання вперше було запропоноване О. Лурією та увійшло до стандартизованої нейропсихологічної методики.

Для дитини передбачалося створення максимально комфортної ситуації. Обмежувався доступ зайвих шумів. Досліджуваний міг сидіти з відкритими чи заплющеними очима. Експериментатор називав слова, а дитина відповідала першим словом чи словосполученням, що спало їй на думку, за бажанням могла відповідати цілими асоціативними рядами слів (у кількості названих слів дитину не обмежували, а навпаки заохочували). Ряди слів, що пропонували дитині були об'єднані у три тематичні групи. До першої групи входили слова загального вжитку (побутові), пов'язані з повсякденною діяльністю як самої дитини так і

людей, що її оточують. Друга група слів булав представлена словами що позначали навчальні терміни та поняття і обмежувалася програмовим матеріалом 3-4 класу для дітей з ТПМ. У третій групі слів дітям пропонували узагальнюючі та філософські поняття. Для створення асоціативного ряду для кожного слова дитині відводили 2-3 секунди, відповіді дитини занотовувалися експериментатором чи записувалися на диктофон.

Друге завдання: "Графічні стимули"

Дослідження М. Ахутіної та В Пилаєвої дали можливість допустити твердження про те, що не завжди для дітей із мовленнєвим недорозвитком різної етіології слово є стимулом для запуску механізму інтелектуальних дій. Значно швидшою така реакція є при використанні графічних зображень, недорисованих елементів, послідовно зображених кількох стимулів, що відносились би до певної сфери життя.

У даному завданні дитині пропонували 6 розрізних картинок із зображенням піктограм, знаків, графічних схем, не дорисованих зображень. На протязі 1-2 секунди дитина розглядала картку із зображенням, а на протязі 2-3-х наступних секунд називала слова, чи словосполучення з якими у неї асоціювалися ці зображення, чи що нагадували. Кількість асоціацій обмежували лише часом відведеним для виконання цього завдання.

Третє завдання: "Складання словосполучень із запропонованими словами"

Це завдання є частиною методики, яку запропонували І. Марченко та Н. Чередніченко для визначення рівня сформованості навчальних здібностей у дітей молодшого шкільного віку (підсумковий контроль для 4- класів шкіл ТПМ).

Дитині пропонували аркуш паперу з надрукованими словами. У верхній частині аркуша були розміщені 4 слова-стимули зеленого кольору. У нижній частині було подано допоміжні слова (5-6 до кожного слова-стимула), використавши які діти складали словосполучення. Слова підбрали з урахуванням провідних лексичних тем, що засвоюються у молодшій школі та характеризують відношення у рослинному, тваринному світі, професійну діяльність людей та ігрову та навчальну діяльність школярів.

Отримані словосполучення діти записували у зошит і на протязі 1 хвилини мали можливість їх пояснити.

Четверте завдання: "Називання слів за інструкцією"

В основу цього завдання покладені вправи та ігри запропоновані М.Савченко, Я. Малярчук та іншими науковцями і практиками для визначення рівня розвитку чи формування фонематичного аналізу та синтезу. Протягом однієї хвилини діти називали якомога більшу кількість слів на певні звуки і склади. Місце звуків і складів у словах чітко визначалося. Завдання сформатовані у індивідуальні таблиці, де діти самостійно занотовували свої відповіді. Експериментатор, за

потреби, їх уточнював чи задавав навідні запитання.

П'яте завдання: "Продовження асоціативних рядів"

Вперше використати асоціативні ряди для діагностики швидкості протікання мислинних процесів запропонував К. Меєр. Наукове підґрунтя та методика проведення цього експерименту були запропоновані О. Лурією та Л. Виготським. Дитині пропонували аркуш паперу з надрукованими та згрупованими у рядок по три словами та вільними колонками для запису результатів діяльності. Експериментатор пропонував продовжити ці ряди у вільних колонках тими словами, які дитина придумас сама. При цьому вони мали логічно продовжувати запропонований асоціативний ряд. Кількість слів у запропонованих для продовження рядах не обмежували, але їх потрібно було придумати і записати за 2 хвилини для кожного ряду.

Шосте завдання: "Підбір потрібних слів за заздалегідь визначеними параметрами"

Запропоноване завдання є різновидом попереднього, але передбачає спеціально визначену основу для створення асоціативних рядів, чим значно ускладнило його виконання.

Дітям пропонували 5 слів-стимулів і просили продовжити асоціативний ряд підбираючи слова тільки певної частини мови (іменники, дієслова, прикметники....). Всі придумані слова дитина записувала поруч зі словом-стимулом. На виконання кожного завдання відводили 1 хвилину. Завдання пропонували у вигляді індивідуальних карток, з чітко визначеною інструкцією до кожного запропонованого слова.

Сьоме завдання: "Відновлення словосполучень і речень за вицільними елементами"

Це завдання є видозміненим варіантом скрентч-тесту В. Іванцової Ю. Романової, що спрямований на вивчення сформованості мовленнєвої структуризації тексту для дітей з ТПМ, що навчаються у 5-х – 6-х класах. Оскільки методика розрахована на російськомовних учнів, мовленнєвий матеріал був замінений текстами зі збірників диктантів для дітей з українською мовою навчання.

Дитині пропонували на вибір три конверти із завданнями. У кожному конверті знаходилися частини тексту з пропусками, розрізані на логічні частини та картки зі словосполученнями. Словосполучення подавалися у називному відмінку однини. На протязі 5 хвилин дитина самостійно формувала текст, відшуковуючи логічну послідовність викладу подій. А у відповідних місцях пропусків (використавши картки зі словосполученнями) відновлювала текст та придумувала його назву.

Третій діагностичний блок направлений на вивчення системних зв'язків на малюнковому та мовленнєвому стимульному матеріалі. Науковим підґрунтям для відбору завдань стали наукові та методичні розробки психологів та мовознавців, що вивчали особливості розвитку мовленнєвої сфери дітей молодшого та середнього шкільного віку як у

нормі так і з різними порушеннями психофізичного розвитку. Зокрема були використані елементи методики М. Рогова "Формування словесних конструкцій" та В. Нємова "Методика дослідження розвитку мовленнєвих умінь дітей шкільного віку". До цього блоку також увійшли різновиди завдань на визначення рівня оволодіння семантичною складовою рідної мови запропоновані В. Щербою та С. Микояном. Мовленнєвий матеріал, що був використаний при складанні завдань частково взятий із програми для дітей середнього шкільного віку з ТПМ з рідної мови та літератури і дидактичних та методичних посібників О. Ревуцької, Я. Малярчук та Г. Блінової

Перше завдання: "Визначення спільних ознак предметів і слів"

Дітям пропонували набір картинок із запропонованими нижче словами чи окремим словом. Метою завдання було знаходження та озвучення взаємовідносин між зображеннями і запропонованими словом. На протязі 5-6 секунд діти розглядали зображення і читали запропоновані слова після чого в зошит записували відповідні пояснення. Кількість пояснень обмежувалася лише 1-2 хвилинами, за які дитина мала їх занотувати.

Друге завдання: "Вилучення з логічного ряду зайвого слова"

Завдання включає елементом методики В. Нємова запропонованої для дослідження розвитку мовленнєвих умінь дітей шкільного віку з нормальним мовленнєвим розвитком.

Дитині однократно, повільно, почергово зачитували чотири набори слів, де вона мала визначити зайве. А ті, що залишилися назвати узагальнюючим словом. Після кожного набору робилася пауза на 15-20 секунд, коли дитина обдумувала відповідь на запитання. Завдання згруповані у 4 набори слів, що описують предмети побуту, характеризують особистісну сферу людини, її діяльність.

Третє завдання: "Класифікація словесних рядів"

Завдання є різновидом окремих елементів методики М. Рогова "Формування словесних конструкцій".

Дітям пропонували картки з надрукованими словами і вони визначали принцип, за яким можна об'єднати окремі слова у групи. Чим більше груп дитина змогла створити з окремими словами тим краще. Кожну з груп слів назвали узагальнюючим словом та пояснювали який принцип поділу був застосований і як обрані слова пов'язані між собою.

Четверте завдання: "Опис предметних та сюжетних зображень"

Дитині пропонували зображення з великою кількістю сюжетних ліній та мілкими деталями. Після розглядання зображення на протязі 3-4 хвилин школярам задавали запитання стосовно окремих елементів зображення та їх місця у сюжетному зображенні. При виникненні труднощів дітям пропонували картки із окремими елементами зображення чи навідні запитання.

П'ять завдання: "Продовження ряду слів з визначеною основою для класифікації"

Подібні завдання публікувалися як у дидактичних посібниках для виправлення порушень усного і писемного мовлення Я. Малярчук та Г. Бліновою так у навчально-методичних збірниках направлених на вивчення сформованості лексико-граматичного боку мовлення у дітей з ТПМ О. Ревуцької та Л. Трофименко.

Дитині пропонували набір слів до яких потрібно було написати протилежні за значенням. Якщо слова виявлялися незнайомими дитині, експериментатор пояснював їх значення. У випадку не виконання цього завдання на першому слова наводили приклад правильного виконання, а далі дитина виконувала його самостійно. Під час підрахунку результатів виконання цього завдання у загальне число відповідей це слово не враховували.

Шосте завдання: "Продовження думки чи спростовування суджень"

Подібні завдання були використанні у експериментальних дослідженнях щодо вивчення семантичних закономірностей мови Ю. Апрасяном та В. Щербою. У видозміненому вигляді вони увійшли до збірників контрольних завдань для дітей середнього шкільного віку.

Дитині пропонували надруковані зразки крилатих висловів, прислів'їв, відомих скоромовок у яких вилучені окремі слова чи свідомо допущені неточності. Прочитавши їх школярі мали виправити неточності чи вставити пропущені слова і пояснити значення цих фраз. На виконання кожного завдання відводили 1 хвилину, відповіді швидко занотовував експериментатор чи записував на диктофон

Сьому завдання: "Пригадування творів шкільної програми за зображеннями"

Дітям пропонували по три ілюстрації до найбільш відомих творів українських та зарубіжних письменників, що увійшли до програм із української та зарубіжної літератури для 5-х, 6-х та 7-х класів шкіл ТПМ.

Для учнів 5-х класів: І. Франко "Фарбований лис", літописний твір "Повість минулих літ", ілюстрація до вірша Т.Шевченка "Садок вишневий коло хати" та Брати Грімм "Пані Метелиця".

Для учнів 6-х класів: О. Довженко "Зачарована Десна", В. Нестайко "Подорож у країну сонячних зайчиків", Я. Стельмаха "Химера лісового озера" та Д. Дефо "Робінзон Крузо".

Для учнів 7-х класів: С. Руданський. "Запорожці у короля", І. Франко. "Захар Беркут", Р. Стівенсон "Острів скарбів" та А. де Сент-Екзюпері "Маленький принц".

На звороті кожного зображення надруковано кілька основних фраз чи уривків твору. При потребі дітям задавали навідні запитання, чи уточнювали елементи зображень і з якими подіями вони асоціювалися. Завдання учні виконували усно.

Список використаних джерел

1. Ахутина Т.В. Преодоление трудностей учения: нейропсихологический подход / Т.В. Ахутина, Н.М. Пылаева.– СПб.: "Питер", 2008.– С. 145-168.
2. Лурия А. Р. Письмо и речь: Нейролингвистические исследования / А.Р. Лурия. – М.: Изд. центр "Академия", 2002. – С. 152-188.
3. Нейропсихологическая диагностика, обследование письма и чтения / Под редакцией Т.В. Ахутиной, О.Б. Иншаковой. – М.: В. Секачев, 2008. – 128с.
4. Семенович А.В. Нейропсихологическая диагностика и коррекция в детском возрасте / А.В. Семенович. – М.: Изд. центр "Академия", 2002. – С. 111-143.

The article outlines the theoretical and methodological approaches to the construction methods of examination of formation of semantic fields of words on the basis of free and controlled association, creating associative rows based on visual and auditory stimuli and study associations that arise in the perception of the familiar program material for children 5's - 7 classes of secondary special schools for children with SSD. Defined basis for selecting tasks for the offered technique described didactic materials and the conditions of the study.

Keywords: semantic core, periphery semantic fields associative series, free and controlled association task blocks, subtest, scoring.

Отримано 8.9.2014

УДК 377.121.22

В.С. Товстоган

ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ТРУДОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ШКОЛЯРІВ В ДОСВІДІ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

У статті розглядається теоретичний і практичний досвід зарубіжних країн, освітній простір яких орієнтований на впровадження ефективних механізмів компетентнісного підходу. Зокрема, аналізуються організація та методичне забезпечення формування технологічної (трудової) компетентності учнів у галузі "технології", альтернативні методи оцінювання навчальних досягнень школярів. На прикладі таких європейських країн, як Німеччина, проілюстровано, яким чином діє компетентнісний підхід через організацію, зміст освіти, критерії